

Sigara Yasağının Ekonomi Politığı Yahut Büyüklere Küçük Muamelesi Yapmanın Dayanılmaz Çekiciliği

Mustafa Acar*

Sigara içmeyi yasaklamalı mı? Sigara reklâmları serbest olsa ne olur? Sigarayı veya sigara reklâmını yasaklamanın “büyüklere küçük muamelesi yapmak”la ne ilgisi vardır? Sigara tiryakilerinin *kendilerine rağmen* iyiliklerini isteme ve onları bu illetten zorla uzak tutmaya hakkımız var mıdır?.. Bu yazıda, bu sorulardan hareketle son yıllarda özellikle ABD’de bir furya hâline gelmiş,¹ daha düşük tonlarda da Batı Avrupa’da gündeme gelmeye başlamış olan sigara içmeye ve sigara reklâmlarına ilişkin yasakların gerekçeleri ve yasaklamanın en tercihe değer insanî yaklaşım olup olmadığı tartışılmıştır.

Herhangi bir toplumda, herhangi bir zamanda insanlara sigara içilmesinin veya sigara reklâmlarının yasaklanmasını isteyip istemedikleri sorulsa,

* Yrd. Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü.

¹ 1998 yılı itibarıyla ABD’de 31 eyalet lokantalarda sigara içilmesine kısıtlamalar getirilmesini benimsemiş, 23 eyalet kapalı alanlarda sigara içilmesini yasaklamıştır (Vicusi, 2003). Sigarayla savaş hızlı bir biçimde ilerlemektedir. Sigara karşıtı eylemciler restoranlar, barlar ve bowling salonlarında sigaranın tümüyle yasaklanması için çalışmaktadırlar. California ve Delaware istisnasız tüm lokanta ve barlarda sigara içmek yasaklanmıştır. Maine eyaletinde lokantalarda sigara yasaklanmış, Florida’da seçmenler geçtiğimiz günlerde anayasalarında bu tür bir yasağa izin veren bir değişikliğe evet demişlerdir (Foulkes, 2003).

mutlaka her iki görüşten de insana rastlanacaktır. Belki toplumdan topluma çoğunluğu hangi grubun teşkil ettiği değişebilir, ama bütün bireyleri sigaranın yasaklanmasından veya bütün bireyleri serbest bırakılmasından yana olan bir toplum hayal etmek zordur. Sigara içen biri olduğunuzu, ama çoğunluğun sigaranın yasaklanmasından yana olduğu bir toplumda yaşadığınızı düşünün, işiniz kolay değildir. Tersinden bu kez, sigara içmeyen biri olsanız, ama çoğunluğun sigara kullandığı, sigara içilmeyen kapalı alan uygulamasının hemen hiç bulunmadığı bir toplumda yaşıyor olsanız, işiniz yine zordur.

O hâlde ne yapmalı? Sigara içmek veya içmemek tavrından birini diğere üstün tutup buna uygun davranmayanları kendi rızaları hilafına cezalandırmalı mıdır? Çoğunluğu sigara içen toplumlarla içmeyen toplumlarda, çoğunluğun aksine bir tutum benimsemiş olanları nüfus mübadelesine mi tâbi tutmalıdır? Herkesi kendi hâline bırakıp, “ne hâliniz varsa görün?” de-yip, kimin gücü kime yeterse bir tarafın öteki tarafı tamamen sindirmesine kadar sürebilecek vahşî bir mücadeleye seyirci mi kalmalıdır?..

Bu tür soruların sayısını daha da artırmak mümkündür. Sadede gelirsek, böylesi soruların bir tek, sade, herkes tarafından kabul edilebilir siyah-be-yaz türü cevapları yoktur. Bu tür sorulara verilecek cevaplar bireyin felsefî, ahlâkî, dinî, kültürel tercihlerine ve entellektüel yönelimine bağlıdır. Nitekim her iki görüşü savunanlar da görüşlerine dayanak olarak kimi bilimsel, kimi siyasî-ideolojik bir yığın gerekçe bulabilmektedirler. Aşağıda sigara ve sigara reklâmlarının yasaklanmasından yana olanlar ile bu tür bir yasaklamaya karşı çıkanların başlıca argümanlarına değinilerek, sigara içenleri içmeyenlere veya içmeyenleri içenlere feda etmeyecek, “ifrat ve tefrit”ten kaçınan bir yaklaşımın ne olabileceği konusunda bazı çözüm önerileri sıralanacaktır.

Sigarayı Yasaklama Taraftarlarının Gerekçeleri

Sigaranın yasaklanmasını ve sigara reklâmlarına izin verilmemesini isteyenlerin kullandıkları başlıca 3 argüman söz konusu olup bunlara aşağıda kısaca değinilmiştir.

1. Sigara Sağlığa Zararlıdır Argümanı

Bu argüman sağlık kuruluşlarının ve tıbbî araştırmaların işaret ettiği, sigara içmenin insan sağlığı için zararlı olduğu gerçeğinden hareket etmektedir. Sağlığın korunması en başta dikkat edilmesi gereken, öncelikli bir hedef olduğundan, nefes darlığı, akciğer ve gırtlak kanseri ile erken ölüm gibi bir-

Piyasa

çok bakımdan sağlığa zararı olan sigaranın içimi de, reklâm ve promosyonu da, ifade özgürlüğü vb. haklar bir kenara bırakılarak, yasaklanmalıdır. Burada risklerini göze alarak, fiyatı üzerine eklenen yüksek vergileri vermeye razı olarak sigara içen kişilerin, sigaranın zararlarından kendilerine rağmen korunması gibi paternalist, babavarî, *halka rağmen halk içinci* bir tavrın varlığına dikkat çekilmelidir.

İnsanları sigara illetinden uzak tutmanın gereğine inanan yaklaşımın savunduğu bir paralel argüman da, insanların sigaranın zararlarını ve kendi sağlıkları için taşıdığı riskleri bilmedikleri veya bu riskleri hafife alıp küçümsedikleri, bu nedenle de sigara konusunda sağlıklı karar veremeyecekleri argümanıdır. Oysa yapılan çalışmalar tam tersine, insanların genelde sıkça gündeme getirilen, kitle iletişim araçlarıyla duyurusu yapılan riskleri, özelde de sigaranın risklerini gerçekte olduğundan daha yüksek düzeylerde algılama eğiliminde olduklarını göstermektedir. Nitekim, ABD'de 1985-97 dönemi için yapılan ulusal, 1991-98 dönemi için yapılan bölgesel anketlere dayalı bireysel risk algılamasına ilişkin bir araştırma, insanların sigaranın risklerini sistematik olarak abartılı biçimde algıladıklarına işaret etmektedir. Örneğin, ortalama bir sigara tiryakisi için bilim adamlarının %6-13 olarak tespit ettikleri akciğer kanseri riskini insanlar %47 olarak algılamaktadırlar. Benzer şekilde, Amerikan Ulusal Kanser Enstitüsü'nün raporlarına dayanarak yapılan hesaplamalara göre, yüzde 18 ile 36 arasında değişen sigaraya bağlı erken ölümlerin kamuoyu tarafından yüzde 51 olarak algılandığı anlaşılmaktadır. Bilimsel tahminler sigara yüzünden kaybedilen yaşam süresinin 6 ile 8 yıl arasında değiştiğini gösterirken, erkekler bunun 10.1 yıl, kadınlar ise 14.8 yıl olduğuna inanmaktadırlar (Viscusi, 2003). Dolayısıyla, insanların bunca sigara karşıtı reklâm ve bilgilendirme kampanyasına rağmen sigaranın zararlarını bilmedikleri veya risklerini küçümsedikleri argümanının pek geçerli olmadığı anlaşılmaktadır.

2. Pasif Sigara İçimiyle Başkalarına Zarar Verildiği Argümanı

Bu argüman daha çok *ikinci el sigara içimi* ya da *pasif tiryakilik* denen, kendileri bizzat sigara içmedikleri hâlde içenlerin havaya üfördükleri dumanları solumak yoluyla sigaradan zarar gören insanları korumaya yöneliktir. Özellikle kapalı mekânlarda sigara içenlerle yan yana oturmak zorunda kalan kişileri ve büyüklerin yanında bulunan çocukları kendi istekleri dışında olumsuz etkilemesi yönüyle, yukarıdaki paternalist argümana göre bu ikincisi daha kabul edilebilir bir argüman olarak görünmektedir. Toplantılarda,

derslerde, seyahatlerde vb. insanların kapalı mekânlarda birbiriyle yan yana oturmak durumunda kaldığı ortamlarda gerçekten de sigara içmeyenlerin içenlerden rahatsız olmamaları, dumandan olumsuz etkilenmemeleri düşünülemez. Hatta bu tür ortamlarda sigara içilmesinden kendileri bizzat sigara içen insanların bile birçoğunun rahatsızlık duydukları bir gerçektir. Ancak çözümün sigara içmeyi ve reklâmını büsbütün yasaklamak mı olduğu, yoksa daha makul ara çözümler mi aramak gerektiği tartışmalıdır. Bu satırların yazarına göre insanların kendi ofislerinin kapısına veya görünür bir yerine “sigara içmediğiniz için teşekkürler” gibi nazik uyarılar asarak konuklarını bu konuda kendi tercihine saygı göstermeye davet etmeleri, seyahatler sırasında belirli aralıklarla mola verilmesi, veya bina içinde belirli alanların sigara içimi için tahsis edilmesi,.. gibi her iki tarafın da tercihlerine yer veren, bir tarafı diğerinin lehine kurban etmeyen ara formüller daha tercihe değer görünmektedir. Bu konuya sonuç bölümünde ayrıca değinilmiştir.

3. Ulusal Ekonomiye Zarar Veriliyor Argümanı

Bu argüman sigara içenlerin sağlığındaki bozulma ve sağlık harcamalarının sosyal güvenlik sistemine getirdiği yüke işaret ederek, sigara içmenin işgücü kaybına ve sağlık giderlerinin artmasına yol açtığını, bu nedenle sigaranın ve sigara reklâmının yasaklanması gerektiğini ileri sürmektedir. Buna göre, sigara içen birinin sağlığının bozulması yüzünden işinde verimli olması, yüksek performans göstermesi mümkün değildir. Üstelik iyileşmek için bakım ve tedavi masraflarına gereksinim olacaktır. Bu masrafları da çalışılan kurumlar, dolayısıyla o kurumları finanse eden toplum karşılamak durumundadır. O hâlde sigara içenler sadece kendilerine zarar vermekle kalmamakta, aynı zamanda işgücü kayıpları ve sağlık harcamaları yoluyla topluma da yük olmaktadır. Sigara içmeyi yasaklamak toplumu böyle bir yükten kurtaracaktır.

İlk bakışta gayet masum gibi görünen bu argüman da, “şeytan ayrıntılarda gizlidir” uyarısından hareketle, ayrıntılara inildikçe tartışmalı hâle gelmektedir. Her şeyden önce, bu argümanın insanı toplum için çalışmak ve “ulusal ekonomi”ye katkıda bulunmak zorunda olan bir varlık kategorisi olarak gören bir yaklaşım içerdiğine dikkat çekilmelidir. Bireyden önce toplumu, hayattan zevk alma ve kendi hayatını istediği gibi yönlendirme özgürlüğü yerine öncelikle ulusal ekonomi için çalışma mecburiyetini öne çıkaran bu yaklaşım felsefi açıdan sorunludur. Kollektivist bir bakış açısından gayet normal görünen bu kabul, bireyci ve özgürlükçü bir bakış açı-

sından savunulabilir bir kabul değildir. Gerçi birey kendi yaşamına özgürce yön verirken sosyal hayatın doğal akışı gereği çevreyle irtibata geçecek, hayatını devam ettirebilmek için uğraştığı işlerin, ürettiği mal ve hizmetin sonucundan başkaları yararlanacaktır. Ancak bu durumun bireyin özgür tercihlerinin bir *sonucu* olduğuna, yoksa baştan bireyi bu sonucu üretmeye mecbur tutmanın söz konusu olmadığına dikkat edilmelidir. Meseleyi daha anlaşılabilir kılmak için hapisane mahkûmlarının namluların gölgesinde taş ocaklarında zorla çalıştırılmaları örneği verilebilir. Kollektivist, paternalist, toplumcu bakış açısından bu durum mahkûmların toplumun sırtına yük olmamalarını, yediklerinin bedelini ödemelerini temin açısından gayet makul görülebilirken, bireyci ve özgürlükçü bir bakış açısından böyle bir zorlayıcı uygulama hiçbir şekilde makul görülemez.

İkincisi, sigara içenlerin sağlık harcamalarını kabartarak toplumun sırtına yük oldukları da çok tartışmalıdır. Yapılan empirik çalışmalar tam tersine, sigara içenlerin gerek sigara tüketimi üzerinden yüksek vergiler ödemek, gerekse sigara içmeyen hemcinslerine göre daha erken “terk-i dünya” eylemek suretiyle esasen sosyal güvenlik sistemine ondan aldıklarından daha fazla katkıda bulduklarına, bu anlamda topluma yük olmadıklarına işaret etmektedir.

Sigarayı Yasaklamaya Karşı Çıkanların Gerekçeleri

Sigaranın ve sigara reklâmlarının yasaklanmasına karşı çıkanların da ileri sürdükleri pek çok argüman bulunmaktadır. Bunlardan önemli üçüne aşağıda değinilmektedir.

1. Ahlâkî-Manevî (Moral) ve Siyasî Değerlere Aykırılık Argümanı

Buna göre, sigara yasağı her şeyden önce temel manevî ve siyasî değerlerle ilgilidir. Bu argümanın oldukça dört başı mamur biçimde dile getirildiği bir çalışma Uyl ve Machan'ın (1987) sigara reklâmının yasaklanıp yasaklanmaması gerektiğini temel ahlâkî ve siyasî değerler açısından tartıştıkları çalışmadır. Uyl ve Machan Amerikan Anayasası'nın içerdiği özgürlük, sınırlı devlet, hayat hakkı, özel mülkiyet, ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, ibadet özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğü gibi doğal veya beşerî hakları aynı zamanda temel ahlâkî değerler olarak kabul etmekte ve sigara reklâmı yasaklarını bu değerlere aykırı bulmaktadırlar.

Söz konusu yazarlara göre, özgürlüğe yönelik her saldırı özü itibariyle temel bir ahlâkî yanlışa dayanır: Bu yanlışa, temel hakların ne olduğu ile,

neyin manevî veya ahlâkî olarak doğru olduğunu birbirine karıştırmaktır. Amerikan Tıp Derneği'nin tütün ürünlerinin reklâmının yasaklanmasına yönelik çağrısı bu yanlışın en saf örneklerinden biridir. Sözün gelişi, insanların sigarayı bırakmalarının doğru olacağını kabul etsek bile, yasaklama durumuyla ilgili doğruların ne olduğu hakkında hiçbir şey söylemiş olmayız. Durum onu gösterebilir ki, insanları sigarayı bırakmaya zorlamak, tütün ürünlerine veya onlarla ilgili bilgilere erişimlerini engellemek, bu insanların temel haklarını ihlal etmek anlamına gelebilir. Buradaki paradoks, doğrunun peşinden gideyim derken, kişinin ahlâken doğru olmayan bir şey yapabilmesidir!

Bu paradoksun nedeni şudur ki, iyinin veya doğru olan şeyin izini sürme biçimi, daha öncelikli başka bir iyi veya doğru ile çatışabilir. Bütün toplumsal ahlâkî ilkeler eşit yaratılmamışlardır, bazıları diğerlerinden daha önemlidirler. Yukarıda sıralanan hakların hepsi doğası gereği temel ve önemlidirler. Bir çatışma hâlinde öteki sosyal değerler bunlara yol vermek durumundadırlar. Günlük konuşmalarımızda bile sık sık bunun örneklerine rastlarız. “Aslında bunu yapman doğru bir şey değil, ama böyle yapmana da kimsenin karışmaya hakkı yok” derken bunu kastederiz. Kısaca, sigara içmemenin doğru bir davranış olacağına inansak bile, bu doğru davranışın gerçekleşmesini sağlamak için zor kullanma veya baskı uygulama yoluna gidemeyiz, çünkü bunu yapmak daha öncelikli bir temel ahlâkî değer olan özgürlük ile çelişir. O hâlde sigarayı sevmesek, içilmesinin zararlarını bilsek, içilmemesinin doğru olacağını düşünsek bile bunu yasaklama yoluna gidilmesi doğru değildir.

2. İfade Özgürlüğüne Aykırılık Argümanı

Yukarıdakiyle paralel bir başka argüman da sigara ve sigara reklâmı yasaklarını özü itibarıyla ifade özgürlüğüne aykırı bulan argümandır. Buna göre, siyasal, sanatsal, dinsel ve ticarî iletişim şekilleri çağdaş liberal demokrasilerde—zorunlu bazı kısıtlamalar dışında—ifade özgürlüğünü oluştururlar. İfade şekillerinden bazılarını kısıtlayıp diğerlerini serbest bırakmanın makul bir tarafı yoktur. Reklâmlar gibi siyasî propaganda da insanları yönlendirir veya duygularını sömürür. (Gray, 1997). O hâlde siyasî propagandayı ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirip serbest bırakırken, ürünlerin tanıtımını amaçlayan ticarî reklâmları—bu arada sigara reklâmlarını—yasaklamanın savunulabilir bir yanı olamaz. Reklâmların mantığa değil duygulara hitap ettiği ve hiçbir zaman yalnızca bilgilendirici olmadığı argümanı ileri sürülebilir. Oysa aynı durum siyasî ve dinî ifadeler için de aynen geçerlidir.

Piyasa

Kısaca, bireysel özgürlük alanı keyfi biçimde bölümlere ayrılıp her parçayla ilgili subjektif düzenlemeler yapılamaz. İnsan hayatının salt ekonomik olarak nitelendirilebilecek ve hayatın öteki bölümlerinden kesin hatlarla ayrılabilir bir alanı yoktur. İnsan hayatının bir bütün olması gibi bireysel özgürlük alanı da bir bütündür. Özgürlüğün “ekonomik” kısmına verilecek zarar, diğer kısımlarını da olumsuz etkileyecektir. Reklâm özgürlüğü de ifade özgürlüğünün bir türevidir. Dinî, kültürel ve siyasî ifade özgürlüklerini haklılaştırmak için kullanılan bütün tezler reklâmlar için de geçerlidir. Reklâmcılığa tanınan özgürlük, özgürlükçü bir sivil toplumda bireysel özgürlüğün hayatî bir parçasını teşkil eder.² Dolayısıyla, nasıl ki siyasî propaganda, dinî vaaz ve nasihatler, temizlik maddelerinin reklâm ve promosyonu ifade özgürlüğü kapsamında değerlendiriliyor ve yasaklanması düşünülüyorsa, sigara reklâmları da aynı kapsamda değerlendirilmek durumundadır.

3. Yasaklama Taraftarlarının İstatistiklerinin Gerçeği Yansıtmadığı Argümanı

Bu argüman esas itibarıyla sigarayla savaşan derneklerin, resmî ve gayiresmî kuruluşların sigaranın zararları konusunda verdikleri rakamların, yayınladıkları istatistiklerin gerçeği yansıtmadığını, zararların aşırı derecede abartıldığını, benzer insanî etkinliklerin taşıdığı riskler görmezden gelinirken sigaranın risklerinin sürekli mercek altında tutulduğunu ileri sürmektedir. Sigara yasağı kampanyasının başını çeken Amerikan Tıp Derneği (American Medical Association) ve Çevre Koruma Ajansı (Environmental Protection Agency: EPA) gibi kuruluşlar örneğin sigara içmek ile akciğer kanseri arasında ilişki kurarken rakamları zorlamakta, istatistiksel olarak anlamlı olmayan ilişkiyi varmış gibi göstermekte, arzu ettikleri sonucu çıkarabilmek için şuradan buradan, işlerine gelen yerlerden veri toplamaktadırlar (Huber, Brockie ve Mahajan, 1993).

Sigarayı yasaklama kampanyasının başını çeken veya destekleyen kuruluşların argümanlarıyla çelişen bir başka örnek, Yunanistan'ın dünyada kişi başına tütün tüketiminin en yüksek olduğu ülkelerden biri olmasına karşın—aynen bizim gibi! MA—akciğer kanserine yakalanma oranının bu ülkede görece düşük olmasıdır. 1992 tarihinde yayınladığı sigara-karşıtı raporda Çevre Koruma Ajansı bu paradoksal durumu Yunanistan'daki bol meyve tüketimine bağlamaktadır. Bunun üzerine İngiliz filozof Antony Flew, o hâlde Çevre Koruma Ajansı bürokratlarının sigara tiryakilerine si-

² Atilla Yayla, Gray (1997)'ye yazılan takdim, s.iii.

garayı bırakmak yerine neden meyve yemeyi tavsiye etmediklerini sormaktadır (Lemieux, 2000).

Bir diğer önemli nokta, yukarıda vurgulandığı gibi, esasen insanların her gün binlerce riskli eylem kararı vermelerine, beşerî etkinliklerden birçoğunun ciddi riskler taşımasına rağmen bunların genellikle gözardı edilmesi, buna karşılık sigaranın risklerinin görsel ve işitsel basında her gün gündeme getirilmesidir. Bu bağlamda iktisatçı Kip Viscusi sigara içmenin ne kadar riskli bir karar olup olmadığını tartıştığı çalışmalarında (1990, 1992) ABD’de her yıl motorlu araç kazalarında ölme riskinin 1/5000 olduğuna,³ Fransa’da her yıl 115,000 kayakçının yaralandığına ve 50’den fazlasının öldüğüne, normal bir yılda 390 Kanadalı’nın boğulduğuna, 5’inin de yıldırım çarpması sonucu öldüğüne dikkati çekmektedir. İnsanlar karar verirken riskleri de elbette hesaba katmaktadırlar. Araba kullanmanın, kayak yapmanın, yüzmenin veya yürümenin verdiği zevk risklerini aşıyor olmalıdır ki, insanlar bu eylemlere girişmektedirler. Aynı şekilde, sigara içmenin verdiği zevk veya tatmin hissi riskini aşıyor olmalıdır ki, bazı insanlar her şeye rağmen sigara içmeyi tercih etmektedirler.⁴

Sonuç: Büyüklere Küçük Muamelesi Yapmak Hayatı Çekilmez Kılar

Yukarıdaki argümanların toplu bir değerlendirmesinin ışığı altında sigara içilmesini ve reklâmını yasaklamalı mı sorusuna “Hayır” cevabının verilmesi bize daha makul görünmektedir. Bunun başlıca gerekçeleri şu şekilde sıralanabilir:

Her şeyden önce, ilke olarak her türlü yasakçılık ihtiyatla karşılanmalıdır. İnsanlığın bugüne değin çektiği acıların, eziyet ve zulümlerin temelinde yasakçı, baskıcı, benmerkezci, bireyi topluma, insanı kurala kurban eden zihniyet yatmaktadır. Sağlık veya siyasal, kültürel, ekonomik, hangi gerekçeyle olursa olsun, bir kez yasakçılığa kapı aralanınca bu sürecin nereye kadar uzanacağı bilinemez; çoğu kez yasaklar yeni yasakları, baskılar yeni baskıları davet eder; sonuç insana hayatı zindan eden, bireyin yaşama

³ Son yıllarda yolların kalitesinde iyileşme ve hız sınırlarına uyma konusundaki sıkı denetimlerin etkisiyle belirgin bir azalma gösterse de, hâlen dünyada trafik kazalarına en fazla kurban veren ülkelerden biri olan Türkiye’de bu oranın çok daha yüksek olduğunu tahmin etmek mümkündür.

⁴ Sigara içmenin lehinde ve aleyhinde kullanılan argümanlar kuşkusuz bunlardan ibaret değildir. Bu konudaki tartışmalarla ilgili olarak örneğin bkz. Foulkes (2003), EPA (1992) ve EPA web sayfası (www.epa.gov), *The Economist* (Mart 14-20, 1998), Tollison ve Wagner (1992), Lemieux (1997), Markandya ve Pearce (1989) ve World Bank (1999).

sevincini ve üretkenliğini azaltan bir süreçtir. Dolayısıyla, bizdeki amiyane tabiriyle, “Sallandıracaksın birkaçını hükümet meydanında, bak bir daha içiyorlar mı!” yaklaşımını ima eder biçimde tek yanlı dayatmacı bir tavır, bu satırların yazarına göre, felsefi ve insanî açıdan savunulabilir bir tavır değildir.

Bu çerçevede insan-insan, insan-eşya ve insan-doğa ilişkilerinde esas olan yasakçılık değil, serbestiyetçilik olmalıdır. Klâsik İslâm hukukçularının tespit ettikleri önemli bir hukuk ilkesi gereğince, *eşyada aslolan serbestliktir*, yani gerekçeleri konarak açıkça yasaklanmamış her şey serbest olmalıdır. Başkasına doğrudan zarar vermeyen her eylem, şiddet ve zor içermeyen her tür düşünsel veya pratik etkinlik yasaklardan azade olmalıdır.

Birilerini *kendilerine rağmen* korumaya çalışmak *büyüklere küçük muamelesi yapmaktır*. Bunun tek istisnası, kendilerine küçük muamelesi yapılabilecek kişiler ancak çocuklar olabilir; bunun da bir sakıncası yoktur, zira onlar zaten küçüktür! Çocuklara, kendilerine yol göstermek, belirli yasaklar veya sınırlamalar koymak anlamında çocuk muamelesi yapılabilir, çünkü onlar eylemlerinin sorumluluğunu üstlenebilecek, doğruyu yanlıştan ayırt edebilecek, kendileri ve çevreleri için neyin yararlı, neyin zararlı olduğunu bilecek durumda değildirler. Yanmakta olan sobaya elini uzatmasına engel olmazsak hem çocuğun elinin yanmasına seyirci kalmış oluruz, hem de daha sonra onu iyileştirmenin maliyetine katlanmak zorunda kalırız. Kısaca, sorumluluk üstlenebilecek durumda olmayan bireylere—çocuklara ve akli dengesi yerinde olmayanlara—ana-babaların, öğretmenlerin veya bu işle görevlendirilmiş kişilerin rehberlik etmesi, doğruyu ve yanlış öğretilmesi, bazı şeyleri yasaklayıp bazı şeyleri serbest bırakması hem yararlı, hem gereklidir.

Oysa yetişkinlere çocuk muamelesi yapmak, kollektivist-paternalist bakış açısından dayanılmaz derecede çekici olsa da, bireyci ve özgürlükçü bakış açısından son derece yanlıştır. Akli başında, rüştüne ermiş insanların neyi yapıp neyi yapamayacaklarını tepeden dayatmak onlardan sorumluluk duygusunu kaldıran, insanları koyun sürüleri hâline getiren bir davranıştır. Sağlık veya başka bir açıdan kendi zararlarına olsa bile, onlara tercih hakkı vermek, seçimlerinin sorumluluğunu üstlenmelerine imkân tanımak hayatı daha çekilir ve daha zengin kılar. Bu bağlamda, insanlara tercih hakkı vermek ve sorumluluk yüklenmeye davet etmek liberal öğretinin de, İslâm dininin de önem verdiği temel ilkelere biridir.

Liberal öğretinin değerler skalasının en tepesine bireyin özgürlüğünü yerleştirdiğinden, ondan tercih hakkını alacak her türlü baskı ve sınırlandırmanın karşısındadır. Bu tutumun, ekonomide serbest mübadelenin korumacılığa, siyasette çoğulcu demokrasinin totaliter ve otoriter rejimlere tercih

edilmesini içeren bir çok yansımaları vardır. Benzer şekilde, hayatın esasen bir imtihan olduğunu, Tanrı'nın elçileri aracılığıyla bildirdiği yol gösterici ilkeler ekseninde özgür iradeleriyle bireylerin yapacakları tercihlerin kendilerinin sonunu hazırlayacağını telkin eden İslâmî öğreti de, bireylerin tercih hakkını ortadan kaldıran, sorumluluğun bireyselliği ilkesiyle çelişen yasaklara ilke olarak temelinden karşıdır. Başkalarının rızası hilafına ve onlara zarar verecek biçimde olmamak kaydıyla, günah işleme özgürlüğünün olmadığı, insanların kılıç zoruyla hizaya getirildikleri bir ortamda imtihandan da, tercih hakkından da, özgür iradede de, dolayısıyla sorumluluktan da söz edilemez. Yasaklar ancak negatif anlamda, başkalarının özgürlüğüne müdahale edilmesini, onların hayat hakkı başta olmak üzere temel haklarının ihlal edilmesini engellemeye yönelik olarak konabilir.

Sigara ve sigara reklâmı yasakları da bu çerçevede değerlendirilmeli, insanlara sigara içip içmeme, içenlerin yanına gidip gitmeme, işyerinde sigara içilmesine izin verip vermememe, sigara içilen ve içilmeyen yerler belirleyip belirlememe konusunda tercih hakkı verilmelidir. Bu çerçeve içinde sigara içmeyenlerin haklarına da maksimum saygıyı gözetecek biçimde sigara yasaklarıyla ilgili olarak izlenebilecek, iki aşırı uçtan da uzak durmaya çalışan orta bir yol konusunda şunlar önerilebilir:

1. Paternalist, dayatmacı, "halka rağmen halk için"ci olmamalı, insanlara tercih hakkı tanıyıp sorumluluk üstlenmelerine imkân tanınmalı; yetişkinlere bebek muamelesi yapmamalıdır.

2. Ticarî ifadeler, yani reklâmlar da ticarî olmayan ifadeler (dinî ve siyasî konuşmalar vb.) gibi ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmelidir. Özgürlükçü bir ortamda sigara taraftarlarının veya firmalarının reklâm yapmalarına izin verilirken sigara karşıtı, Yeşilay benzeri sivil toplum kuruluşlarının da sigara karşıtı reklâm yapma, bilgilendirme ve hatta sigara bırakma kampanyaları düzenlemelerine imkân tanınmalı, bu tür gönüllü faaliyetler teşvik edilmelidir.

3. Evlerinde, kendilerine ait özel işyerlerinde ve açık alanlarda insanların sigara içip içmemelerine veya içilmesine izin verip vermemelerine hiçbir şekilde karışmamalı, bu anlamda herkesi ve heryeri bağlayıcı kapsamlı bir sigara yasağına kesin olarak karşı çıkılmalıdır.

4. Otel, motel ve lokantalarda, bar vb. eğlence yerlerinde sigara içilmesini büsbütün yasaklamamalı, ancak içmeyenlerin de çevreden zarar görmemesi için bu tür mekanlardan faydalanabilmelerini temin amacıyla sigara içilmeyen katlar veya alanlar tahsis edilmesi teşvik etmelidir. En güzeli, sigaralı ve sigarasız iş ve eğlence yerlerinin, çalışma ve barınma mekanlarının birbi-

Piyasa

riyle yan yana, rekabet hâlinde bulunmaları, gelecek talebin yoğunluğuna veya düşüklüğüne bağlı olarak ilgili mekanların sahiplerinin bu doğrultuda bir tercihte bulunmalarıdır.

5. Otobüs ve tren gibi dar ve kapalı, seyahat sırasında sigara içmeyenlerin içenlerden uzaklaşmalarına imkân olmayan yerlerde sigara yasağı makul karşılanabilir. Bu tür durumlarda, gerek havasız kalmayı, gerekse pasif sigara içiminin olumsuz etkilerinden içmeyenleri korumak amacıyla sigara içilmemesini norm, içilmesini istisna olarak kabul edip, örneğin otobüsler için belirli saatlerde sigaralı servisler koymak veya trenlerde sigarasız kompartımanlar bulundurmak suretiyle her iki tür tercih sahiplerinin de ihtiyacına cevap verme yoluna gidilmelidir.

6. Son olarak, kamuya ait alanlarda pasif sigara içiminden olumsuz etkilenenlerin tercihlerine saygılı olmak bakımından kapalı alanlarda sigara içilmesine sınırlama getirilebilir; sigara tiryakilerinin iş akışına engel olmamak koşuluyla ara sıra dışarıda veya bu amaçla tahsis edilmiş özel alanlarda sigara içmelerine izin verilmesi makul bir çözüm olarak görünmektedir. Bir yasal düzenlemenin inandırıcılığı yaptırım gücüne bağlı olduğundan, sigara yasağının geçerli olduğu havaalanı vb. mekanlarda yasağa uyulup uyulmadığı sıkı bir şekilde denetlenmeli, böylece hem içmeyenlerin sigara yasağına rağmen fiilen dumanaltı olmaları önlenmeli, hem de kâğıt üzerinde varolup fiilen olmayan yasaklar yaratmamak suretiyle, insanların yasaları ciddîye almaları temin edilmelidir.

Kaynaklar

Den Uyl, Douglas J. ve Tibor R. Machan (1987) "Should Cigarette Advertising Be Banned?" *Ideas on Liberty*, December 1987. <http://www.fee.org/vnews.php?nid=1840> (22.07.2003).

EPA (1992), *Respiratory Health Effects of Passive Smoking: Lung Cancer and Other Disorders*, Washington D.C.: Environmental Protection Agency.

EPA web sayfası: www.epa.gov

Foulkes, Arthur, E. (2003) "The Economics of Smoking Bans," *Ideas on Liberty*, July 2003.

Gray, John (1997) *Reklam Yasakları ve İfade Özgürlüğü*, (Çev. Ataç Ünlü) Ankara: LDT Yayınları.

Huber, Gary L., Robert E. Brockie ve Vijay K. Mahajan (1993) "Smoke and Mirrors: The EPA's Flawed Study of Environmental Tobacco Smoke and Lung Cancer," *Regulation*, Vol. 16, No. 3.

Lemieux, Pierre (2000) "The Economics of Smoking," *Library of Economics and Liberty*, <http://www.econlib.org/library/Features/feature5.html> (30.07.2003).

Lemieux, Pierre (1997), *Smoking and Liberty: Government as a Public Health Problem*, Montreal: Varia Pres.

Markandya, A. ve D.W. Pearce (1989), "The Social Cost of Tobacco Smoking," *British Journal of Addiction* 84 (1989):1139-50.

The Economist, March 14-20, 1998.

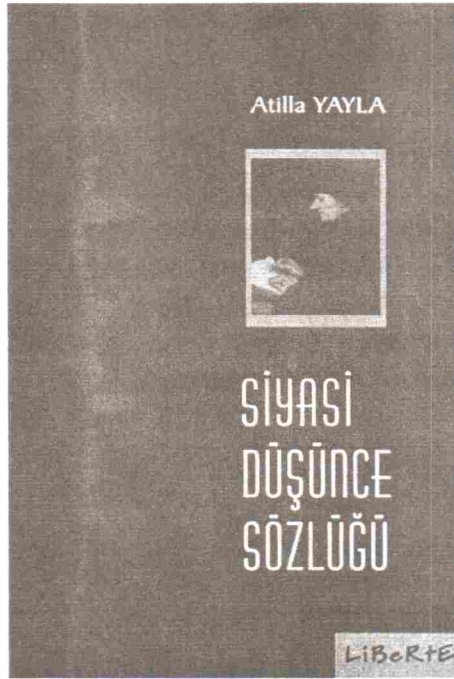
Tollison R.D. ve R.E. Wagner (1992), *The Economics of Smoking*, Boston: Kluwer Academic Publishers.

Viscusi, W. Kip (2003) "The New Cigarette Paternalism," *Regulation* Winter 2002-2003: 58-64.

Viscusi, W. Kip (1992) *Smoking: Making the Risky Decision*, Oxford: Oxford University Press.

Viscusi, W. Kip (1990) "Do Smokers Underestimate Risks?," *Journal of Political Economy* 98: 1253-69.

World Bank (1999), *Curbing the Epidemic: Governments and the Economics of Tobacco Control*, Washington D.Ç.: World Bank..

Siyasî Düşünce Sözlüğü, siyaset bilimi, siyaset teorisi, hukuk felsefesi, iktisadî düşünce tarihi, bilgi teorisi, ahlâk gibi konularla ilgilenen herkese yardımcı olabilecek bir başucu eseridir. Sözlük, benzer kitaplarda çoğu zaman olduğu gibi kavramların kısa anlamlarını vermekle yetinmemekte, birçok kavramı derinlemesine ele alarak irdellemektedir. Bu, ona, aynı zamanda, klâsik bir sözlük olmaya ilâveten, bir düşünce ve araştırma rehberi olma vasfını kazandırmaktadır.

Siyasî Düşünce Sözlüğü Türkiye’de az bulunan türünün en iyi örneklerinden biri olarak okuyucuyla buluşuyor.

LIBERTE

kitaplığımızda özgürlüğe yer açın...